

MARKSOVA NAJNRANIJA PUBLICISTIKA*

Po završetku doktorata Marks odlazi u Bon gde namerava da se posveti univerzitetskoj karijeri. Međutim, politička reakcija protiv liberalne buržoazije i mladohegelovaca koji su bili levo orijentisani osujetila je ove Marksove namere i on se odlučuje za bavljenje žurnalistikom. Ovaj zaokret je od velikog značaja za Marksov razvoj, jer ga dovodi u vezu sa stvarnim životom. Kao novinar Marks je morao filozofiju i politiku da poveže na konkretan način, odakle su vremenom proizašla i saznanja koja su ga odvela na put ozbiljnih studija ekonomije, a s njima u praktičan angažman na strani proletarijata i revolucije.

Vrativši se u zavičaj i postavši saradnik, a kasnije i urednik »Rajnskih novina«, koje su osnovali vođi rajnske buržoazije s ciljem da putem štampe afirmišu interese svoje klase, Marks se posvećuje aktuelnim društvenim i političkim problemima.

Kritika institucije cenzure

Svoj prvi politički članak Marks piše povodom instrukcije pruske vlade o cenzuri od januara 1842. godine donetoj kao dopuna ranijeg ukaza o cenzuri iz 1819. godine. Marks se oštro suprotstavlja dekretu koji u čoveku sputava ono najviše u njemu — njegov duh. Zbog toga je ovaj Marksov članak pod nazivom »Primedbe povodom najnovije pruske instrukcije o cenzuri« objavljen tek 1843. godine, zajedno sa člankom »Luter kao arbitar između Strausa i Fojerbaha«, u prvoj svesci Rugeovih »Anekdota za najnoviju nemačku filozofiju i publicistiku«, časopisa koji je izlazio u Švajcarskoj.

Osnovnu razliku između ova dva akta pruske vlade Marks nalazi u tome što je ukaz o cenzuri bio donet u očekivanju zakona o slobodi štampe, koji zbog narastajuće reakcije uopšte nije bio donet, a najnovija instrukcija o cenzuri je, prema Marksu, sada postala anticipacija zakona o cenzuri, a ne zakona o slobodi štampe.

U ovom članku Marks se pokazao kao briljantan logičar i dijalektičar, ali na mladohegelovskim i radikalno-demokratskim idealističkim pozicijama. »Kritika meri pojedinačnu egzistenciju u odnosu na suštinu,

---

* Predmet ovoga rada su Marksovi članci objavljeni u časopisu »Anekdota za najnoviju nemačku filozofiju i publicistiku« i neki, po našem mišljenju najvažniji članci objavljeni u listu »Rajnske novine«, u kome je Marks radio, najpre kao saradnik a kasnije kao glavni urednik, sve do njegove zabrane aprila 1843.

posebnu stvarnost u odnosu na ideju»; piše Marks, u duhu mladohegelovskog idealizma. On se, pre svega, obara na nezgrapne protivrečnosti i nedoslednosti sadržane u vladinom aktu o cenzuri, koje su posledica birokratskog odnosa prema istini kao prema onome što 'vlada naredi'. Za birokratiju autoritet vlasti određuje šta je istina, a šta neistina; za nju istina nije stvar umnog istraživanja pojava i procesa u svetu. Protivrečnost je sadržana već u zahtevu 'instrukcije' da ispitivanje bude »ozbiljno i skromno u isto vreme«. Ovaj zahtev — primećuje Marks — upućuje istraživanje »ne na njegov sadržaj, nego na nešto što se nalazi izvan njegovog sadržaja«. Ovakvo ograničavanje slobode u traženju i saopštavanju istine Marks propraća jetkim komentarom i njemu svojstvenim metaforičnim stilom. On piše: »Istina je isto tako malo skromna kao i svetlost... istina je opšta, ona ne pripada meni, ona pripada svima, ona ima mene, ja nju nemam... Vi se divite zanosnoj raznolikosti, neiscrpnom bogatstvu prirode. Vi ne zahtevate da ruža mora mirisati kao ljubičica, ali ono što je najbogatije — duh — sme da postoji samo na jedan način... Sivo u sivom — eto to je jedina, jedino dozvoljena boja slobode. Svaka kap rose, obasjana suncem, prešijava se u neiscrpnnoj igri boja, ali duhovno sunce, ma u koliko individua i predmeta da se prelama, sme da rađa samo jednu samo zvaničnu boju! Suštinski oblik duha jeste vedrina, svetlost, a vi za njegovu jedinu odgovarajuću pojavu uzimate senku; on je dužan da ide samo odeven u crno, dok u prirodi nema nijednog crnog sveta. Suština duha je istina po sebi, a šta vi uzimate za njegovu suštinu? Skromnost. Samo je nitkov skroman kaže Gete, a vi hoćete da duh učinite takvim nitkovom«.¹ Ove misli izražavaju Marksov prezir prema svim pokušajima ograničenja ljudske slobode, a pre svega prema slobodnom razvoju i ispoljavanju čovekove misli, kao onog najvrednijeg u čovekovom biću, pomoću čega on i postaje biće za sebe. Nasuprot dekretiranoj istini, Marks ističe da se istina mora shvatiti na konkretan način kao istina predmeta čiji životni proces ispitujemo, što ne znači da je istina samo pojedinačna i neponovljiva, već da je kao istina roda pojava u svojoj punoći konkretno opšta istina. »U istinu ne spada samo rezultat nego i put do njega. Ispitivanje istine mora i samo biti istinito, istinito ispitivanje jeste širom rasprostrta istina, čiji se rasuti delovi sabiraju u rezultatu. I zar način ispitivanja ne treba da se menja zajedno s predmetom«.² U ovim opšte formulisanim mislima koje imaju izvanredno veliki značaj za metodologiju naučnog rada mogu se prepoznati Marksovi koraci kojima se on približavao materijalističkom i sociološkom razumevanju problema koji su bili predmet njegove pažnje kao novinara. Marks dalje zamera 'instrukciji o cenzuri' što ne uspostavlja nikakve objektivne norme ponašanja cenzora, već sve prepušta njihovom slobodnom uverenju. »Instrukcija zahteva neograničeno poverenje prema staležu činovnika, a polazi od neograničenog nepoverenja prema staležu nečinovnika«. Odavde Marks izvodi zaključak o nedoslednosti same preporuke unutar sopstvene sfere. Jer, ako bi bila dosledna, što bi je donekle opravdavalo unutar oblasti koju reguliše, vladina preporuka bi morala »odgovornost činovnika« na stavi

¹ K. Marks — F. Engels, Dela, Prosveta, Beograd, 1968, Tom. 1 str. 179 i 180.

² Isto, str. 180—181.

»iznad odgovornosti publike srazmerno koliko su činovnici iznad publike«. Međutim, na pitanju odgovornosti doslednost kao princip se napušta i primenjuje baš suprotan princip — nedoslednost, dakle, na delu je samovolja vlasti. »Cenzoru je povereno upravljanje duhom; cenzor je neodgovoran«, konstatuje Marks. Marksu je jasno da je neodgovornost i samovolja organa vlasti imanentna samoj vlasti. »Kad bi država prinude htela da bude lojalna, morala bi ukinuti sebe«,³ primećuje Marks. Da bi osujetila tu opasnost, država ukida lojalnost ili svoju odgovornost prema društvu i zadržava samo odgovornost naroda prema državi.

Marksova kritika cenzure u obliku kritičkog osvrta na vladin akt o cenzuri završava zaključkom da cenzuru treba ukinuti, da se ne može govoriti o slobodi duha s cenzurom o vratu. »Pravo radikalno izlečenje cenzure bilo bi njeno uništenje; jer ta ustanova je loša, a ustanove su moćnije od ljudi«.⁴

U drugom pomenutom članku Marks se, u vezi s rešenjem nekih teoloških pitanja opredeljuje za Fojerbaha, a protiv Štrausa. Pri tome on kritikuje hrišćane što im je trebalo tek jedan antihrišćanin da otkrije suštinu hrišćanstva, a isto tako upućuje i kritiku spekulativnoj filozofiji oslanjajući se na Fojerbahova saznanja, sa zahtevom da se oslobodi svojih apstraktnih pojmova i predrasuda ako hoće da dospe do istine.

Saradnja u »Rajnskim novinama«

Ovu saradnju Marks započinje člancima o debatama u rajnskom Landtagu (zemaljska skupština). Povodom ovih debata Marks je napisao tri članka, ali su objavljeni samo prvi i treći članak, dok drugi članak, koji govori o sukobima između crkava i o odnosu pruske vlade prema njima, cenzura nije pustila. Pored ovih članaka koji su izlazili u nastavcima, Marks je pisao i razne redakcijske primedbe, napomene, odgovore drugim listovima, kao i polemike sa njima u vezi s raznim problemima koji su od različitih listova različito tretirani, a sa kojima se »Rajnske novine« kao glasilo demokratsko-revolucionarne buržoazije nisu slagale. Ovi napisi su takođe značajni za sagledavanje Marksove publicističke delatnosti i u tom smislu će biti predmet analize ovog članka.

U prvom članku o debatama u zemaljskoj skupštini predmet Marksovog interesovanja su pitanja o slobodi štampe, koja su pokrenuta raspravom o tome da li treba ili ne treba objavljivati skupštinske protokole. S obzirom da se skupština održavala u leto 1841. godine, u vreme kada je na snazi još bio kraljev ukaz o cenzuri, to se postavljalo pitanje cenzurisanja skupštinskih rasprava pre njihovog objavljivanja. Na taj način je otvoreno pitanje slobode štampe, koje je postalo centralno pitanje skupštinskih debata. Analiza skupštinskih materijala, koju je vršio godinu dana kasnije, pružila je Marksu priliku da se još jednom izjasni za slobodu štampe, a protiv cenzure.

I u ovom slučaju Marks ulazi u sve pojedinosti iskrsllog pitanja, nastoji da zahvati sve strane problema detaljno istražujući motive i

³ Isto, str. 195.

⁴ Isto, str. 195.

argumente onih snaga koje su se borile protiv slobode štampe, kao i onih koje su tu slobodu neumesno branile. On konstatuje da je debata o štampi podelila pokrajinsku skupštinu, ne po osnovu individualnog razlikovanja u raspravi, već po načinu na koji je skupština i konstituisana, tj. po staležima. Zato Marks odvojeno analizira stavove kneževskog, plemićkog i građanskog staleža o slobodi štampe. U ovakvom pristupu izražen je njegov smisao za sociološku analizu pojava političkog života, koje je kao novinar pratio i o njima pisao.

Proučavajući poziciju govornika ispred kneževskog staleža, Marks podvlači da je prema njemu, tj. kneževskom staležu, »sloboda štampe neopravdana«, a za osnovu osude slobode štampe ovaj govornik uzima tzv. »kneževska ubeđenja« koja su — piše Marks — »dovoljno jasno izražena u zakonima o cenzuri«. Za kneževski stalež sama činjenica postojanja cenzure dovoljan je razlog koji govori protiv slobode štampe. To što je ta 'činjenica' u stvari nametnuta volja kneževskog staleža narodnom duhu, za kneževski stalež je irelevantno pitanje. Šta više ovaj stalež smatra da razvoj nemačkog duha ima da zahvali sputavanju odozgo, a ne slobodi koju je, uprkos cenzuri, baš razvoj nemačkog duha stvarao. Marks ironično cinizam ove argumentacije i ukazuje da se »Nemačka duhovno razvijala ne zahvaljujući cenzuri — nego uprkos njoj«. Kneževski stalež štampu shvata kao štampu visokog društva; on bi hteo održavanje takvih društvenih odnosa u kojima bi nacije »umesto oko duhovnih planeta kružile oko pojedinih individua«. ⁵ Kritikujući gledište kneževskog staleža, koji u slobodi štampe vidi uzroke svemu zlu, pa čak i takvim promenama kao što su revolucije u društvenom životu jednog naroda, Marks iznosi i značajna zapažanja o revoluciji kao najvažnijoj društvenoj pojavi. On je uočio da je građanskom društvu revolucionarni prevrat neophodan i da je on u tom smislu uslov daljeg razvoja. Marks u revolucijama ne vidi ništa nezakonito (ne u smislu pozitivnih zakona), već ih prihvata kao normalnu društvenu pojavu i pita za formu njihovog ispoljavanja. Pri tome ukazuje da u belgijskoj revoluciji — za koju je govornik kneževskog staleža okrivio slobodnu štampu — uzrok nije bila štampa, iako se ona »najpre javila kao duhovna revolucija, kao revolucija štampe«. U vezi s tim Marks se pita za formu revolucije: »Treba li revolucija odmah da se javi u materijalnom obliku? Da udara umesto da govori? Vlada može da materijalizuje duhovnu revoluciju; materijalna revolucija mora najpre da produhovi vladu«. ⁶ Već iz ovih pitanja i primedbi o odnosu političke vlasti i društvenih promena naslućuje se sva složenost i dijalektika revolucije pred kojom stoji građanski svet. Bez obzira na dileme koje navedena pitanja postavljaju, uočljivo je da Marks duhovnu i materijalnu revoluciju shvata kao usko povezane strane jedinstvenog revolucionarnog procesa. U vezi s tim on ističe misao koja će još u većoj meri imati značaj za socijalističku revoluciju; naime, ideju da se revolucije pojave koje zahvataju društvo u njegovoj ukupnosti. »Revolucija jednog naroda je totalna«, a to znači — piše Marks — »da svaka sfera izvodi revoluciju na svoj način«. ⁷

⁵ Isto, str. 208.

⁶ Isto, str. 207.

⁷ Isto, str. 207.

Iz navedenih delova izlaganja pripadnika kneževskog staleža i Marksove kritike, vidi se da je on uočio kako je mišljenje ovog borca protiv slobode štampe određeno društvenom pozicijom i političkim interesima staleža u ime kojega je govorio.

Analizirajući stavove predstavnika plemićkog staleža, Marks primećuje da ovaj proširivanjem pitanja u stvari vrši zamenu teze. Borbu protiv slobode štampe on proširuje na borbu protiv slobode čoveka uopšte, a borbu protiv zakona o štampi kao zakonom priznatu slobodu štampe, na borbu protiv egzistencije zakona u društvu. Predstavnik plemićkog staleža je nastojao da pobijanjem slobode čoveka pokaže na logičan način iluzornost slobode štampe; jer, kad ne postoji osnova, ne postoji ni izvod. Međutim, to mu ubedljiva Marksova argumentacija ne dozvoljava. Iz opštih fraza o nesavršenosti čoveka i njegovih institucija nikako ne sledi i zaključak o čoveku kao neslobodnom biću. Dokazujući da je bitna odredba čoveka to da je slobodno biće, Marks preko odbrane čovekove slobode, u ovom slučaju brani i slobodu štampe, kao i potrebu donošenja zakona o štampi. Za njega je »sloboda toliko suštinska čoveku da je čak i njeni protivnici realizuju na taj način što se bore protiv njene realnosti«, i dalje; »ni jedan čovek se ne bori protiv slobode; on se u najgorem slučaju bori protiv slobode drugih ljudi. Otuda je svaka vrsta slobode oduvek postojala, samo jednom kao posebna privilegija, a drugi put kao opšte pravo«. ⁸ Ove misli su trajna odlika i bitna komponenta Marksovog shvatanja čoveka, a s tim i temeljna pretpostavka obrazlaganja nužnosti socijalne revolucije. Ovo zato što revolucija ima smisla samo ukoliko približava čoveka suštinskim karakteristikama njegovog bića; čini saglasnim čovekovu egzistenciju i esenciju, spaja ih jer su one aktuelno razdvojene. Marksovo izvođenje slobode štampe iz slobode čoveka inficirano je Hegelovskim primisama. On slobodu štampe dovodi u vezu s idejom slobode. »Sa stanovišta ideje razume se samo po sebi da sloboda štampe ima sasvim drugo opravdanje nego cenzura, budući da je ona sama ovaploćenje ideje, ovaploćenje slobode, da predstavlja ono što je pozitivno dobro, dok je cenzura ovaploćenje neslobode, polemika nazora na svet privida protiv nazora na svet suštine, i predstavlja samo negativnu prirodu«. ⁹ Kao konsekvenciju slobode štampe Marks odlučno brani zakon o štampi od napada predstavnika feudalnog staleža koji brani zakon o cenzuri. »U zakonu o štampi sloboda je ona koja kažnjava. U zakonu o cenzuri kažnjava se sloboda. Zakon o cenzuri jeste zakon podozrenja prema slobodi. Zakon o štampi jeste glas poverenja koji sloboda daje sama sebi«. ¹⁰ Marks dalje dokazuje da cenzura uvek postiže suprotne efekte od namevanih. Ona »od svake zabranjene knjige, pa bila ona loša ili dobra, stvara izvanrednu knjigu, dok sloboda štampe svaku knjigu lišava onog što imponuje samo spoljašnjom stranom«. ¹¹ Zato je za njega cenzura vazda bila i ostaje »policijska mera«, dok je sloboda štampe »vazda budno i svevideće oko narodnog duha, oličeno poverenje naroda prema samom sebi... Ona je bezobzirna ispovest naroda pred samim sobom, a

⁸ Isto, str. 217—218.

⁹ Isto, str. 217.

¹⁰ Isto, str. 223.

¹¹ Isto, str. 225.

ispovest, kao što je poznato ima spasilačku snagu. Ona je duhovno ogle-
dalo u kojem narod vidi samog sebe, a samoposmatranje je prvi uslov
mudrosti«. ¹² Dakle, Marks je neumoljivi protivnik svakog oblika kontrole
čovjekovog duha spolja. Ljudski duh mora biti svoj vlastiti sudija i jedi-
no kao takav od opšte koristi društvu.

I u slučaju predstavnika plemića Marks zaključuje da interesi
staleža određuju način mišljenja, a samim tim i postavljanja problema
koji su od značaja za celo društvo. Zajedničko za oba staleža je — kako
je to Marks pokazao — postojanje jednog neobičnog paradoksa sa sta-
novišta opštih interesa, ali i logičnog određenja sa stanovišta posebnih
interesa. Naime, zaslepljeni sopstvenim interesima i veličinom, oba ova
staleža »sumnjaju u čovečanstvo uopšte, a kanoniziraju pojedinačne
ljude. Oni stvaraju zastrašujuću sliku ljudske prirode, a u isti mah zah-
tevuju da padamo ničice pred ikonama privilegovanih pojedinaca«. ¹³ Na
ovaj način Marks izriče svu protivrečnost društvenog položaja, a time i
mišljenja kojim ovi staleži brane taj položaj.

Prelazeći na prikazivanje stavova predstavnika građanskog stale-
ža Marks i ovde utvrđuje pomenutu vezu između društvenog statusa i
misli koja izražava interese toga sloja. Iako se buržoaski predstavnik
zalaže za slobodu štampe, tj. bori se protiv kneževskog i plemićkog sta-
leža, Marks primećuje da on u toj borbi ne ulaže dovoljno strasti koja
nužno proističe iz istinske potrebe za određenom vrstom štampe, što je
opet osnovno obeležje prethodnih predstavnika staleža. Ovi strasno na-
padaju slobodu štampe i brane cenzuru, jer samo preko takve štampe,
koju sami poseduju, oni mogu ostvariti i neke posebne interese, u meri
kojom se uopšte putem štampe mogu ostvariti neki interesi. Za građan-
ski stalež je karakteristično da se prema slobodi štampe odnosi kao
prema nekoj »egzotičnoj biljci«, čiji su oni »ljubitelji«, navodi Marks.
Buržoaski predstavnik slobodu štampe brani kao jednu vrstu slobode
zanata, ili kao slobodu kretanja onih materijalnih i duhovnih elemenata
koji osiguravaju privatnu svojinu. Marks priznaje izvesnu istinitost
ovom gledištu, ako ni zbog čega drugog ono zbog jednostavnosti kojom
ukazuje na grube materijalne probleme koji leže u osnovi svim mistifi-
kacijama kojima duh određenih slojeva okružuje sebe. Ali baš zbog toga
Marks odlučnije ukazuje i na jednostranost ovog gledišta. Ono se sastoji
u tome što, zalažući se za slobodu štampe kao za jednu vrstu slobode
zanata, buržoaski predstavnik tu slobodu — ne razlikujući je od slobode
drugih zanata — još na početku ubija. Štampanje kao duhovna delatnost
predstavlja višu vrstu slobodne delatnosti od ostalih zanata kao pretež-
no manuelne delatnosti. Zato se sloboda štampe ne može svesti na slo-
bodu zanata niti meriti sa slobodom zanata. Zakoni niže sfere ne mogu
biti merilo vrednosti zakona više sfere. Naprotiv, prvi dobijaju svoje
mesto i smisao zahvaljujući drugima. »Emancipacija ruke i noge postaje
ljudski značajna tek zahvaljujući emancipaciji glave, jer kao što je poz-
nato, ruke i noge postaju ljudske ruke i noge tek zahvaljujući glavi ko-
joj služe«. ¹⁴ Ovde je vidan uticaj Hegela na Marksa u shvatanju odnosa

¹² Isto, str. 225.

¹³ Isto, str. 229.

¹⁴ Isto, str. 231—232.

između pojava koje se nalaze u korelativnoj vezi. Marks ovom prilikom potvrđuje opštu Hegelovu formulaciju o odnosu različitih stupnjeva u razvitku ideje. Za Hegela je svaki sledeći stupanj u razvoju ideje istina i sloboda za prethodni stupanj. Taj proces kod Hegela završava u apsolutnom duhu koji je sinteza apsolutnog znanja i apsolutne slobode. Ali kako stvarnost nije tako logički zaokružena jasno je da se zakoni nižih oblika kretanja ne mogu jednostavno izvesti iz zakona viših oblika kretanja, mada se posredstvom ovih mogu lakše razumeti. Svaka pojava ima svoje mesto i specifičnu povezanost sa drugima, ona se mora istraživati i razumeti, ne samo kao vrsta, već i kao individua. Iako je prihvatio Hegelovu teleologiju, Marks nije pao u zabludu da se iz najopštijih odredaba apstraktnom dedukcijom može doći do svih nijansi konkretnih bića. U tom smislu on ističe da su »sloboda vlasništva, savesti, štampe, sudova itd. vrste jednog istog roda, slobode bez atributa«, ali, bilo bi pogrešno« zbog jedinstva zaboraviti razlike, pa neku određenu vrstu, uzimati za merilo, za normu, za sferu drugih vrsta«. ¹⁵ Dakle, »svaka određena sfera slobode jeste sloboda neke određene sfere, kao što svaki određeni način života jeste način života neke određene prirode. Zar ne bi naopak bio zahtev da se lav prilagodi životnim zakonima polipa«. ¹⁶ Sloboda je moguća samo kao uvažavanje slobode drugih. To znači da treba svakoj sferi dopustiti da egzistira adekvatno svom bitku. Ovi stavovi su od dalekosežne vrednosti za Marksov dalji razvitak i kritiku građanskog društva kao otuđenog čovekovog društva. Marks već sada postaje svestan činjenice da različite društvene sfere ne vode život adekvatan svom bitku. Kasnije će on uvideti da se kod proletarijata nailazi na gotovo totalnu razliku između života i suštine radnika, tj. da radnik kao čovek vodi neslobodan život i da je njegov zahtev za sopstvenu slobodu u suštini zahtev za slobodu društva, a taj zahtev ostvaruje revolucija.

Slikovita ilustracija Marksovog shvatanja slobode izražena je figurom o kretanju nebeskih tela. Marks time želi da naglasi koliko je za slobodu značajna tolerancija i samosvojnost svih procesa i pojava u prirodi i društvu. »Kao što se u svemirskom sistemu svaka pojedinačna planeta okreće oko Sunca samo na taj način što se okreće oko sebe same, tako i u sistemu slobode svaki od njenih svetova kruži oko centralnog sunca slobode samo na taj način što kruži sam oko sebe. Načiniti od slobode štampe podvrstu slobode zanata, znači braniti je na taj način što ćemo je ubiti pre odbrane; jer zar ja ne uništavam slobodu nekog karaktera ako zahtevam da on bude slobodan na način nekog drugog karaktera? Tvoja sloboda nije moja sloboda, dovikuje štampa zanatu. Kao što se ti povinuješ zakonima tvoje sfere, tako ja želim da se povinujem zakonima svoje sfere«. ¹⁷

Suprotstavljajući se i ovom gledištu Marks praktično ukazuje na horizonte koji prevazilaze ne samo stanje feudalnih privilegija, već i stanje još neostvarene buržoaske demokratije. U njegovom razmišljanju

¹⁵ Isto, str. 233.

¹⁶ Isto, str. 233.

¹⁷ Isto, str. 233.

već je sadržana misao da je sloboda u društvu moguća samo kao sloboda članova tog društva; tj. da je slobodno društvo, društvo slobodnih ljudi.

Analizom debate o slobodi štampe Marks otkriva i tendencije zatvaranja zemaljskih, pokrajinskih skupština, njihovog pretvaranja u svojevrsni klub privilegija i privilegovanih. Ovakve tendencije on oštro osuđuje ističući da »provincija zahteva da se reči predstavnika staleža u skupštini preobrate u javni glas zemlje koji svi mogu čuti«. ¹⁸ Garantiju javnosti skupštine Marks vidi u »neskrćenom publikovanju skupštinskih debata«, za šta se kao radikalni demokrata i sam zalaže.

Zaključci koje je izveo i saznanja koja je stekao radeći na ovom članku, ubrzace Marksovu intelektualnu evoluciju. On je veoma rano shvatio da je u odbrani posebnih interesa klica društvenih sukoba. Ova saznanja ubrzavaju njegov razvitak na području filozofije od idealizma ka materijalizmu, a na području politike od radikalnog demokratizma ka komunizmu. Već njegov sledeći objavljeni članak za »Rajnske novine«, koji za predmet ima skupštinske debate povodom zakona o krađi drva, jasnije ocrtava taj razvoj.

Ovaj članak Marks je napisao kao urednika »Rajnskih novina«. U njemu se bavi pitanjima koja do tada nisu bila predmet interesovanja. To su pitanja o socijalnim i ekonomskim problemima Nemačke koja su se reflektovala kroz skupštinske debate. Kasnije će i sam reći da se kao urednik »Rajnskih novina« 1842—43. godine »našao prvi put u neprilici da je morao govoriti o takozvanim materijalnim interesima«. Neprilika je zapravo bila u tome što su se konkretna ekonomska pitanja nalazila izvan domena izvan filozofije, kojom se on bavio u duhu Hegelovog idealizma. Proučavajući ova pitanja Marks je došao do ubeđenja koja su se razilazila s njegovim filozofskim shvatanjem zakona i prava i koja su upućivala na traženje osnova prava i ostalih oblika duhovne delatnosti u društvenim odnosima.

Marks odlučno ustaje protiv vlasnika šuma, govoreći u prilog siromašnih seljaka, vešto razotkriva i žigoše privatne vlasnike kao ljude koji su radi sopstvenog interesa spremni da pretvore u podložnike jednu čitavu klasu siromašnih ljudi, pa i samu državu. Marks uočava da se neumerenost i bezobzirnost zahteva privatnih vlasnika ispoljava već u samom određenju »krađe« drva. Privatni vlasnik šume hoće, a u tome i uspeva, da skupština pod »krađom« podrazumeva ne samo sečenje i odnošenje stabala, već i skupljanje suvog granja. Marks dokazuje da je ovakav zahtev vlasnika bio i logički i pravno neosnovan i da predstavlja samovolju vlasnika kojom se oni suprotstavljaju i pravu i pozitivnim zakonima države. Njegova argumentacija protiv zahteva vlasnika šuma izražava pravnu neodrživost takvog privatnog interesa. Ali Marks konstatuje da je taj pravno neosnovan interes dobio skupštinsku podršku i otelovio se u zakonu pokrajine, koji je, iako zakonski izuzetak ipak zakon. Ta činjenica je ukazala Marksu na potrebu izučavanja odnosa između ekonomskog života i političkog života jedne zemlje. On počinje da shvata da su političke pojave, pa dakle i država, samo ispoljavanje dubljih društvenih procesa u ekonomskoj sferi života.

---

¹⁸ Isto, str. 211.

Objasnjavajući zašto se skupljanje suvaraka ne treba da smatra krađom, Marks podvlači da se »pravna priroda stvari ne može podešavati prema zakonu« — u ovom slučaju parcijalnom interesu koji je želeo i koji se pretvorio u zakon — »nego se zakon mora podešavati prema pravnoj prirodi stvari«. ¹⁹ Prema tome, vidimo kako Marks zahteva da zakoni budu konkretizacija određenih teorijsko-pravnih principa koji se u jednom narodu moraju univerzalno primenjivati da bi svim građanima obezbedili jednaku pravnu zaštitu. U slučaju skupštinske rasprave očigledno je da su ovi principi zanemareni, a podržani posebni interesi.

U daljoj argumentaciji u vezi s pravnim određenjem pojma »krađe« drva, koja sa određenim digresijama sačinjava sadržaj čitavog članka, dolazi do izražaja i pomenuto Marksovo upoznavanje s naukama koje su za predmet imale izučavanje sfere materijalnih interesa. Činjenica da privatno vlasništvo zaslepljeno sopstvenom pohlepom ne razlikuje određene radnje, koje pravna nauka određuje kao krađu ili ne, upućuje na gledište da privatno vlasništvo ukida samo sebe. Marks se pita: »Ako je krađa svaka povreda svojine bez razlike, bez bliže odredbe, zar onda sva privatna svojina nije krađa? Zar ja svojom privatnom svojinom ne isključujem svako drugo lice iz te svojine? Zar ja, prema tome ne povređujem njegovo pravo na svojinu«. ²⁰ Logična je pretpostavka iz ovog navoda da je Marksu tada već bilo poznato Prudonovo delo »Šta je svojina« i njegova maksima da je »svojina krađa«. U ovom članku Marks upotrebljava još neke termine koji pripadaju sferi ekonomske nauke, a koji će u njegovom daljem razvoju imati odlučujući značaj za karakterizaciju fiziologije i anatomije građanskog društva. Oni, prirodno, sada ni izdaleka ne upućuju na sadržaj koji će im Marks kasnije pridati, ali je bitno da on operiše njima u nastojanju da shvati određene društvene i političke događaje. To su termini »vrednosti«, »višak vrednosti« i »fetišizam«. Tako Marks, prilikom određivanja merila za visinu kazne u skupštinskoj debati, primećuje da je »vrednost« pokradenog drveta osnova za odmeravanje kazne. U tom smislu on zaključuje da je »vrednost« mera svojine. »Vrednost je građansko postojanje svojine, logička reč u kojoj svojina tek stiže socijalnu razumljivost i saopštljivost«. Odnos vlasnika šume prema svom vlasništvu Marks upoređuje s odnosom primitivnih naroda prema predmetima i životinjama koji se označava kao »svest fetišizma« tj. kao potpuno pokoravanje silama izvan čoveka i društva. Dakle, Marks je uočio da se ljudi međusobno odnose tek posredstvom stvari. Međutim, u to vreme značaj toga odnosa on nije shvatao i nije mogao da ga pojmovno formuliše kao suštinski odnos građanskog društva.

S obzirom da je Marksova odbrana siromašnih seljaka i uopšte, sloja siromašnih građana u osnovi juridička, to on traži i nalazi pravni osnov za odbranu interesa siromaha u tzv. običajnom pravu siromaha svih zemalja. »Mi zahtevamo za sirotinju običajno pravo, i to običajno pravo koje nije lokalno«, kakvo je inače običajno pravo privilegovanih, »nego predstavlja običajno pravo sirotinje u svim zemljama«. ²¹ Razloge za pozivanje na običajna prava Marks vidi tim pre što su se i privatni

¹⁹ Isto, str. 274.

²⁰ Isto, str. 274.

²¹ Isto, str. 276.

vlasnici pozivali na svoja feudalna običajna prava, da bi obezbedili svoje interese kad su u suprotnosti sa zakonom. Marks dokazuje da su običajna prava siromaha u skladu sa pravom i zakonima, a da su običajna prava vlasnika u suprotnosti sa ovima. Običajna prava vlasnika izvode se iz perioda u kome »istorija čovečanstva čini jedan deo istorije prirode«, dakle, iz stanja neslobode koje je zahtevalo pravo za neslobodu, a to je bilo pravo jačega. Zato Marks feudalizam naziva »duhovnim carstvom životinja, svetom razdeljenog čovečanstva«, koji je u suprotnosti sa građanskim svetom kao »svetom čovečanstva koje sebe razlikuje i čija nejednakost nije ništa drugo već prelamanje boja jednakosti«. ²² Šta više to duhovno carstvo životinja — feudalizam i njegove privilegije — je gore od prirodnog carstva životinja jer; »u prirodnom životinjskom carstvu pčele radilice ubijaju trutove, u duhovnom trutovi ubijaju pčele, i to upravo putem rada«. Zato Marks podvlači da je zahtev privilegovanih za njihovim običajnim pravima, zahtev za »životinjskim oblikom prava, koji se sad sveo na puku životinjsku masku«. ²³ Slobodno se može reći da će postepeno osvajanje i prelaženje na pozicije komunizma uz napuštanje radikalnog demokratizma, Marksa kasnije uveriti da se ni građanski, buržoaski svet ne razlikuje mnogo od feudalizma.

Običajna prava siromaha Marks smatra zakonitim, iako ona nisu sadržana u pozitivnim zakonima države, tj. smatra ih saglasnim pojmu razumnog prava ili ljudskog osećanja pravde i pravičnosti koja ne moraju biti i sadržaj pozitivnog prava. Istorijski ih izvodi iz činjenice egzistiranja neodređenih oblika svojine, tj. postojanja stvari koje nisu bile označene ni kao privatna ni kao javna svojina. Regulisanje ove materije zakonodavstva su — kaže Marks — prepuštala razumu. Pri tom Marks na interesantan i duboko misaon način određuje funkciju razuma, odnosno aktivnosti subjekta u svetu. »Razum ne samo što je jednostran, nego je njegov bitan posao da svet čini jednostranim, što je veliki i divljenja dostojan posao, jer samo jednostranost oblikuje ono što je posebno i istrže ga iz neorganske kaše celine. Karakter stvari je proizvod razuma. Svaka stvar se mora izolovati i postati izolovana da bi nešto bila. Saterujuć i svaku sadržinu sveta u čvrstu određenost i tako reći okamenjujuć tečnu suštinu, razum stvara raznolikost sveta, jer svet ne bi bio mnogostran bez mnogih jednostranosti«. ²⁴ Ove misli upućuju na Marksovo shvatanje ljudskog saznanja kao aktivnog odnosa čoveka prema svetu. Doduše, izgleda da je to još aktivistički idealizam, ali je od njega bilo svakako lakše doći do aktivističkog, dijalektičkog materijalizma, nego preko kontemplativnog materijalizma. Priznajući značaj i vrednost razuma u rešavanju neodređenih oblika svojine primenom načela jedinstva, nasuprot protivrečnosti stvarnih odnosa; Marks ističe da je razum »ipak previđao da postoje predmeti svojine koji po svojoj prirodi nikad ne mogu steći karakter predodređene privatne svojine«. ²⁵ Kao takvi ovi predmeti — po Marksu — potpadaju pod uzurpaciono pravo, i to »pod uzurpaciono pravo one klase koja je usled uzurpacionog prava isključena iz svake druge svojine i koja u građanskom društvu

²² Isto, str. 276.

²³ Isto, str. 277.

²⁴ Isto, str. 278.

²⁵ Isto, str. 279.

zauzima isti položaj koji ti predmeti zauzimaju u prirodi«,²⁶ naime, tavore na marginama društva, umiru a da nikoga to ne brine. Dakle, suvo granje pripada siromašnima kao talog talogu; ono je odbačeno od svežih stabala isto onako kao što su siromašni ljudi isključeni iz društvenih tokova i vegetiraju na ivici života. Pošto suvarci ne pripadaju životu stabla, to ni njihovo skupljanje ne može biti okarakterisano kao krađa, što su hteli privatni vlasnici i u čemu su uspeli.

Marks uočava i odnose koji se uspostavljaju između države i privatnog vlasništva u kojima privatno vlasništvo podređuje sebi državne organe isto onako kako podređuje i klasu siromašnih ljudi. On uočava povezanost ekonomske moći i političke vlasti, što će biti od ne malog značaja za njegov dalji razvoj; što će izazvati u njemu sumnju u Hegelovu filozofiju i navesti ga da se odvoji od mladohegelovaca. Marks zahteva da država deluje kao univerzalni razum i na visini principa. Ali ona se praktično ne može suprotstaviti samoživosti interesa i biva njegova sluga. Privatni interes sebe smatra za konačnu svrhu sveta — kaže Marks — on ne može dozvoliti autonomiju ni državi ni pravu. Ove institucije on predstavlja sebi za njegovo prosto sredstvo kojim se ostvaruje. U tom smislu privatni interes »pretvara državni autoritet u slugu vlasnika šume ... svi organi države postaju uši, oči, ruke, noge, kojima interes vlasnika šume sluša, ocenjuje, štiti, hvata i trči«.²⁷ S druge strane, »pravo koje je štetno po privatni interes jeste pravo čije su posledice štetne«, jer privatni interes je sve, njemu mora biti sve podređeno; ili — »interes prava sme govoriti samo ukoliko je to pravo — pravo interesa, ali mora začutati čim dođe u sukob sa ovim svecem«.²⁸ Isto tako i sudstvo kao društvena institucija koja se stara o doslednoj primeni prava postaje zavisno od privatnog interesa jer; »kako je nepristrasan sudija moguć ako je zakonodavac pristrasan«.²⁹ Moć privatnog interesa ide dotle da on i državu pretvara u privatno vlasništvo. Privatnom vlasniku država služi ne samo da on preko nje kazni kradljivca, već i da preko kradljivca pljačka državu, jer novčanu kaznu on ne ustupa državi već je prisvaja sebi kao naknadu štete. A kad kradljivac nije u mogućnosti da isplati novčanu kaznu on polaže pravo i na njegovu fizičku ličnost, tj. pretvara ga u roba. Zato Marks sarkastično primećuje na račun skupštine: »Čudimo se samo što vlasniku šume nije dozvoljeno da i svoju peć loži kradljivcima«.³⁰

Shvatajući da je staleška provincijska skupština u stvari skupština privatnog interesa i da kao takva uspešno ostvaruje svoju svrhu, Marks u duhu borbe za prava siromaha zaključuje da »rajnlandanin treba da pobedi stalež, a čovek da pobedi vlasnika šume«,³¹ kako bi se uspostavili odnosi društvene jednakosti i pravde; tj. političkoj revoluciji koja uništava staleže i privilegije pretvarajući ljude u građane kao jednakopravne individue, treba da sledi socijalna revolucija koja će u čo-

²⁶ Isto, str. 279.

²⁷ Isto, str. 288.

²⁸ Isto, str. 292. i 301.

²⁹ Isto, str. 301.

³⁰ Isto, str. 296.

³¹ Isto, str. 302—303.

veku pobediti gramzivost i povezati ga s drugim ljudima kao sebi jednakim i za osmišljen život neophodnim bićima.

Drugi članak posvećen socijalnim problemima Marks je napisao kao odbranu jednog mozelskog dopisnika koji je u »Rajnskim novinama« anonimno saopštio svoje mišljenje o teškom položaju mozelskih vinaradara.

I u ovom članku dolazi do izražaja i dalje se razvija Marksov smisao za sociološko-politikološku analizu realnih društvenih odnosa i problema. Njemu postaje jasno da razloge za društvene sukobe treba tražiti u objektivno nastalim društvenim odnosima, a ne vezivati za postupke određenih ličnosti, bez obzira na to kakav položaj one zauzimale u društvu, ne u subjektivnim razlozima. »Postoje odnosi koji određuju kako postupke privatnih ljudi tako i postupke pojedinih predstavnika vlasti, i koji su toliko nezavisni od njih koliko i način disanja... Čim se dokaže da neka stvar nužno nastaje zahvaljujući odnosima, onda neće biti više teško da se dokuči pod kojim je spoljašnjim okolnostima ona morala stvarno da nastane, a pod kojim nije mogla iako je potreba za njom već postojala«. ³² Ove misli su u određenom smislu anticipacija čuvene sinteze iz »Predgovora za prilog...« i svedoče o tome da se Marks brzo razvijao ka materijalističkom shvatanju društvenih odnosa, a time i ka saznanju o neophodnosti revolucionarne destrukcije građanskog društva. Teško stanje mozelskog kraja Marks objašnjava interakcijom ekonomskog položaja sitnih privatnih vlasnika i državne uprave ili političkog stanja u zemlji. Ulazeći u problematiku ovog odnosa, Marks se prvi put sreće i prvi put daje zapaženu kritiku fenomena birokratije, koju će potpunije razviti u »Kritici Hegelove filozofije državnog prava«. Osnovne postavke te kritike već su ovde razvijene na zavidnom nivou. »Kao što se mozelski kraj ne nalazi izvan države tako se ni njegovo teško stanje ne nalazi izvan nadležnosti državne uprave«, ³³ piše Marks. Obe strane nastupaju sa ekstremnih pozicija. »Dok činovnik prebacuje privatniku da svoju privatnu stvar nasilno uzdiže na nivo državnog interesa, dotle privatnik prebacuje činovniku da državni interes nasilno spušta na nivo svoje privatne stvari«. ³⁴

Seljaci »oponiraju uobraženoj birokratiji, oni otkrivaju protivrečnost između stvarnog oblika sveta i onog oblika koji on prima u kancelarijama«. ³⁵ Ovaj kancelarijski pogled na svet čini da se činovniku »samo krug delovanja vlasti čini kao država, dok mu sav svet koji se nalazi izvan ovog kruga delovanja vlasti izgleda kao državni predmet«. ³⁶ Protivrečno biće birokratije ovaploćeno je u birokratskoj hijerarhiji, usled čega se svaki član te hijerarhije trudi da u svojm delokrugu strogo poštuje propisana pravila ne brinući se za stvarne rezultate primene tih pravila odnosno, za rezultate upravljanja državnim poslovima. Birokratija se isto tako ne pita ni za valjanost principa na osnovu kojih se vrši upravljanje. Za nju su oni po definiciji opšti, nužni i valjani, tj. njihovo postavljanje izlazi iz okvira nadležnosti upravnog aparata, oni dolaze

³² Isto, str. 356.

³³ Isto, str. 356—357.

³⁴ Isto, str. 363.

³⁵ Isto, str. 363.

³⁶ Isto, str. 363.

iz posvećenih »viših mesta«, odozgo i zato se u njihovu razumnost ne sme sumnjati. Zbog toga za birokratiju, »svuda pored realne stvarnosti ima i jedna birokratska stvarnost koja zadržava svoj autoritet ma koliko se vremena menjala«. ³⁷ Znači, birokratija je izvorno konzervativna snaga društva, njoj svaka promena teško pada, jer dovodi u pitanje njen privilegovan status. Iz tih razloga ona uzroke negativnim društvenim stanjima nikada ne može videti u sebi, jer je uverena da deluje u skladu sa racionalnim principima. »Vlast u skladu sa svojom birokratskom suštinom ne može uzroke bede videti u oblasti upravljanja, već samo u prirodnoj i privatno građanskoj sferi, koje se nalaze izvan oblasti upravljanja«. Ovakva pozicija je suština birokratskog odnosa, »kako u okvirima samoupravnog tela tako i u njegovim odnosima prema telu kojim se upravlja«. ³⁸ Pošto suprotnost između birokratije i privatnih interesa ne može dovesti do nalaženja rešenja za nastale društvene probleme, to Marks kao posredujući elemenat koji omogućuje da se na opšti i javan način dođe do rešenja, putem sučeljavanja argumenata, navodi štampu. U tome on vidi smisao postojanja slobodne štampe. »Kao što je i sama proizvod javnog mnjenja, slobodna štampa isto tako i sama proizvodi javno mnjenje i kadra je da sama od nekog posebnog interesa stvori opšti interes... kadra je da sama ublaži bedu već samim tim što će osećanje bede raspodeliti na sve«. ³⁹ Na taj način Marks dokazuje neophodnost slobode štampe, a samim tim i neosnovanost optužbe protiv anonimnog dopisnika koji je posredstvom »Rajnskih novina« javno rekao šta misli o položaju mozelskih seljaka. Braneci dopisnika lista čiji je bio urednik Marks se pokazao kao sjajan polemičar, što će se kao osobina njegovog karaktera izraziti još u većoj meri u kasnijem angažovanju na strani radničkog pokreta, kako unutar samog pokreta u kome se bori protiv raznih struja, tako i prema spolja gde je branio pokret od napada organizovane buržoazije.

Zbog napisa u oštro polemičkom tonu o problemima mozelskih vinogradara i drugih članaka koji otvoreno kritikuju postojeću nemačku stvarnost »Rajnske novine« su bile podvrgnute strogoj cenzuri, što će Marksa, koji nije mogao prihvatiti kompromise s principima, prinuditi da ih napusti.

Za razumevanje Marksove kritike polufeudalnog nemačkog društva, kao i za sam Marksov razvoj značajna su još nekoliko spisa iz ovog perioda. To su; komentar uvodnika lista »Kölnische Zeitung« pod nazivom; »Uvodni članak broja 179. lista »Kölnische Zeitung«, u kome on ponavlja i dalje razvija ranije naznačene misli o odnosu filozofije i stvarnosti; odgovor na provokaciju augsburških novina u obliku optužbe da »Rajnske novine« propagiraju komunizam u Nemačkoj, pod nazivom; »Komunizam i augsburški list »Allgemeine Zeitung«; kratak komentar »Nacrta zakona o razvodu braka«, koji je pod rukovodstvom Savinjija bio pripreman kao državna tajna, a do koga su »Rajnske novine« došle i dale kritički komentar. Ovaj komentar je značajan zbog toga što u njemu Marks iznosi svoje poglede na brak kao osnovnu dru-

³⁷ Isto, str. 364.

³⁸ Isto, str. 366.

³⁹ Isto, str. 367.

štvenu instituciju i svoje shvatanje uloge zakonodavca u izgradnji pravnog sistema jedne zemlje.

Polemišući s »Kelnskim novinama« o tome kakav karakter treba da ima štampa; da li njenim stranicama treba ili ne treba da se nađu i da se šire filozofska ubedenja, Marks ističe da niko nema prava da određuje štampi u kojem duhu i kakvom obliku će pisati. I dok se uvodni članak u »Kelnskim novinama« zalaže za pooštavanje cenzure i isključivanje filozofskih sadržaja iz štampe, dotle se Marks zalaže za prožimanje sveta filozofijom, a štampu smatra prirodnim oblikom u kome se ta veza ostvaruje. Filozofija je za Marksa duhovni napor čoveka kojim otkriva suštinu vlastite prirode, zbog čega ona ne može da bude parcijalno već univerzalno, nikakvim granicama omeđeno saznanje čoveka o svojoj prirodi. On je uveren da postoji »opšta ljudska priroda, kao što postoji priroda biljaka i zvezda, a odgovor na pitanje — kakva je to priroda, treba da pruži filozofija. Stoga se ona upravlja prema tome opštem. »Filozofija pita šta je istinito, a ne šta važi kao takvo; ona pita šta je za sve ljudi istinito, a ne šta je istinito za pojedince«. ⁴⁰ U meri u kojoj je filozofiji istina važna, u toj meri joj ništa ne sme važiti za istinu, tj. ona ne sme prihvatiti nikakva spoljašnja ograničenja, ona ne sme nikom služiti, do istini. To svakako ne znači da joj granice neće biti postavljene, ali ukoliko ih prihvati, ona gubi razlog svog postojanja pravo da se nazove filozofijom. Ona bi tada postala samo nešto poopšteniji oblik ideološke svesti čoveka. To što joj je cilj istina, njena suštinska usmerenost ka otkrivanju čovekove biti, ne čini filozofiju vanvremenskom, čistom i uvek istom duhovnom aktivnošću. Naprotiv, ona je do kraja uronjena u svoje vreme, nju nose ljudi, a oni »ne rastu kao pečurke iz zemlje, oni su plodovi svoga doba, svoga naroda. . . Filozofske sisteme u mozgovima filozofa gradi isti onaj duh koji gradi železnice rukama radnika. Filozofija se ne nalazi izvan sveta kao što se ni mozak ne nalazi izvan čoveka zato što ne leži u stomaku«. ⁴¹ Marks podvlači da mora doći vreme kada se istinska filozofija kao »duhovna kvintesencija« svoga vremena ostvaruje u svetu; »filozofija onda prestaje da bude neki određeni sistem u odnosu prema drugim određenim sistemima, ona postaje filozofija uopšte o svetu, postaje filozofija savremenog sveta«. ⁴² Dakle, ostvarenje filozofije Marks ne ostavlja za neko očekivano bolje buduće vreme. On utvrđuje da se istinska filozofija svoga vremena nužno ostvaruje u svetu toga vremena. »Istina je da filozofija ulazi u svet najpre putem mozga. . . Filozofija ulazi u svet praćena drekom njenih neprijatelja, koji svojom divljom vikom za pomoć protiv požara ideja odaju da su se u duši zarazili. Ova vika njenih neprijatelja ima za filozofiju isti onaj značaj koji za bojažljivo majčino uvo ima prvi krik deteta; to je životni krik njenih ideja, koje su probile hijeroglifski propisan omotač sistema i išćahurile se u svetske građane«. ⁴³ To što se pojedinci ili određeni slojevi plaše filozofije kao »akcije slobodnog duha

⁴⁰ Isto, str. 249.

⁴¹ Isto, str. 252.

⁴² Isto, str. 253.

⁴³ Isto, str. 253.

čoveka« — za Marksa — »ne govori protiv filozofije ništa više nego što protiv mehanike govori to što tu i tamo neki parni kazan baci u vazduh nekoliko putnika«. ⁴⁴

Stav »Kelnskih novina« da tzv. hrišćanska država ne treba da bude predmet filozofije, Marks takođe odbacuje. Pri tom on dokazuje da je postojanje tzv. hrišćanske države čista fikcija, zato što ni jedna savremena država ne osporava ravnopravnost verispovesti, a to znači da se ona ne zasniva na religioznoj, već na sopstvenoj osnovi. Osnova svake države su građani te države, što znači da se država zasniva na ljudskoj, a ne na religioznoj osnovi. Marks u duhu Hegelove filozofije ističe da »najnovija filozofija državu konstruiše na osnovu ideje celine« i da »filozofija zahteva da država bude država ljudske prirode«. U tom smislu, država je shvaćena kao »veliki organizam u kojem se moraju ostvariti pravna, moralna i politička sloboda i gde pojedinačni građanin u državnim zakonima sluša samo prirodne zakone svog sopstvenog uma, ljudskog uma«. ⁴⁵

Marks ovde formuliše shvatanje države kao nešto opšte i obavezno nasuprot slučajnom i pojedinačnom. U to vreme on u državi vidi otelovljenje ideje čoveka kojoj se svaki privatni interes mora pokoriti. Međutim, Marks će ubrzo podvrći radikalnoj kritici ovo svoje shvatanje iz čega će proizići čitava revolucija u teoriji društva koja će se, ukorenjujući se duboko u ljudima, proširiti u revoluciju samog društva.

Osvrćući se na provokaciju lista »Allgemeine Zeitung« da »Rajnske novine« vrše propagandu komunizma u Nemačkoj, Marks odbacuje ove optužbe kao neosnovane i izlaže svoj odnos prema ideji komunizma u Nemačkoj u to vreme. On prihvata činjenicu, koja je postojala i bez naučnih debata u Štrasburgu o kojima je kratki izveštaj u »Rajnskim novinama« izazvao napade pomenutog lista, da — »stalež koji ne raspolaže ničim, zahteva da učestvuje u bogatstvu srednjih klasa«; ova činjenica je »očevidna na mančesterskim, pariskim i lionskim ulicama«. ⁴⁶ Međutim, u to vreme on ne samo da ne propagira komunizam, već prema komunističkim idejama i pokretu ima rezervisan stav. Ne priznaje im ni teorijsku egzistenciju a kamoli praktičnu moć realizacije. No i pored toga Marks smatra da se određeni radovi koji zagovaraju komunizam moraju studiozno izučavati, kako bi se moglo odgovorno suditi o njihovoj vrednosti. Marks je svestan složenosti društvenih problema i to priznaje kad, ironišući ćutanje augsburških novina o komunizmu, kaže: »Mi ne raspolažemo veštinom da jednom frazom ukrotimo probleme oko čijeg se savladavanja trude dva naroda«. ⁴⁷ Apstraktno razmatrajući odnos između praktičnog pokreta i teorijskog zasnivanja komunizma Marks daje prednost idejnom osmišljavanju komunizma. U tome on vidi pravu opasnost za dati društveni poredak. »Mi smo čvrsto ubeđeni da stvarnu opasnost ne predstavlja praktički pokušaj, nego teorijsko izvođenje komunističkih ideja; jer na praktičke pokušaje, pa makar to bili i pokušaji u masi, može se odgovoriti topovima čim postanu opasni, ali

⁴⁴ Isto, str. 254.

⁴⁵ Isto, str. 256. i 258.

⁴⁶ Isto, str. 267.

⁴⁷ Isto, str. 267.

ideje koje su pobedile našu inteligenciju, koje su osvojile naše uverenje, za koje je razum prikovao našu svest, — to su lanci od kojih se čovek ne može otrgnuti a da ne raskine i svoje srce, to su demoni koje čovek može pobediti samo ako im se potčini«. ⁴⁸ Razloge Marksove suzdržanosti u pogledu komunizma u to vreme treba tražiti u činjenici da su se komunizmom hvastali i reakcionari i liberali predstavljajući opoziciju pruskoj monarhiji, koja nije bila za jedne dovoljno konzervativna, a za druge dovoljno demokratska. Međutim, napuštanjem »Rajnskih novina« i upoznavanjem s Rugeovim zbornikom »Anekdota«, a posebno s Fojerbahovim »prethodnim tezama za reformu filozofije«, koje su, zajedno s Marksovom kritikom cenzure, bile objavljene u njima, Marks će se postepeno ali sigurno približavati materijalizmu i komunizmu i tako definitivno osvojiti novu teorijsko-praktičnu poziciju, koja proklamuje totalnu revoluciju građanskog načina života.

U komentaru »Nacrta zakona o razvodu braka« Marks primećuje da je zakonodavno regulisanje ove važne društvene problematike polovično i nedosledno, da ono nije reforma prethodnog stanja u ovoj oblasti već samo puka revizija itd. Bitna misao na koju treba ukazati je da Marks odbacuje samovolju zakonodavca, postavljanje zakonodavca kao autoriteta koji samovlasno, bez obzira na sam život predmeta, nameće zakonsku formu ispoljavanje toga života. »Zakonodavac treba sebe da posmatra kao istraživača prirode. On ne stvara zakone, on ih ne izmišlja, on ih samo formuliše, on u svesnim pozitivnim zakonima iskazuje unutarne zakone duhovnih odnosa«.

Marksova kritika nacrta zakonskog projekta pospešila je zabranu »Rajnskih novina«, kao glasila odveć liberalnog i opasnog za monarhijski režim. Od aprila 1843. godine »Rajnske novine«, prestaju da izlaze, a Marks svoju dalju aktivnost nastavlja saradnjom s A. Rugeom s kojim pokreće »Nemačko-francuske godišnjake«. Pokretanje »Nemačko-francuskih godišnjaka« predstavlja kvalitativno novu fazu u razvoju Marksa kao mislioca i revolucionara.

---

⁴⁸ Isto, str. 269.

Dragan Ćorbić
assistant

LES PLUS ANCIENNES PUBLICATIONS DE MARX

R é s u m é

Les plus anciennes publications de Marx se distinguent par la critique très sévère et spirituel le des rapports dans la société allemande vers le milieu du siècle dernier. Dans ces rapports a une grande portée sa prise de parti radicale et démocratique, qui était formée déjà sur le plan théorique par la collaboration dans le cercle qu'on appelait »Doktor-klub«, association des néo-hégéliens orientés vers la gauche. En même temps cela signifie que l'idéalisme est la position philosophique générale qui sert de base à la critique des rapports sociaux déterminés; ce qui, cependant, n'empêchait pas Marx de pénétrer dans l'essence des problèmes déterminés, de comprendre leur état conditionnel interne et de cette manière, en concevant la société à l'aide de la société elle-même, de passer progressivement au point de vue philosophique matérialiste.

Dans les articles publiés au cours des années 1842—43 Marx plaide en faveur de la liberté de la presse et contre la censure que les couches sociales privilégiées avaient imposée. Il prouve avec persuasion l'absurdité de la censure de l'esprit humain, ainsi que les contradictions qui sont contenues dans l'institution de la censure.

En découvrant le caractère peu scrupuleux de l'intérêt privé qui s'imagine d'être le but final du monde, Marx défend les couches pauvres de la population.

Il critique la bureaucratie et ses vues sur le monde qui sous la notion de l'Etat comprend seulement la sphère de l'action du pouvoir tandis qu'il considère tout le reste du monde en tant qu'objet de l'Etat.

A cette époque Marx n'a pas une attitude positive à l'égard des idées communaites, mais il considère qu'elles méritent des études sérieuses avant d'être adoptées ou réfutées.

Brièvement, les problèmes sociaux qu'il a contactés et les connaissances qu'il a acquises en formulant sa réponse à ces problèmes ont orienté le développement de Marx vers la voie de la lutte pour les intérêts du prolétariat.

